

FRANCESC CANDEL

ELS PIPIRONDOS.

TOT ALLÒ QUE RECORDO
DEL GRUP TEATRAL
LA PIPIRONDA

Traduït del castellà per Antoni Munné-Jordà

Sé que em deixo noms, perquè jo recordo físicament, plàsticament, persones que van anar amb La Pipironda, però, els noms, no els recordo i ni tan sols mai no els vaig saber bé. Fins i tot he esmentat gent que hi va estar vinculada de resquillada. Jo mateix no hi vaig fer res més que buscar-los escenaris pels meus barris i acompanyar la farandula sempre que podia, una cosa així com ara de ciaca. Per això els contactes d'algunes d'aquestes persones amb La Pipironda van ser esporàdics, i d'altres espontanis, però la majoria van ser intensos, d'autèntic lliurament a la feina teatral en què estava posat el grup.

Cadascú hi va fer la seva aportació fos com fos i va posar el seu saber a la disposició del grup. Pintors com Florenci Clavé i Guinovart hi van fer decoracions. Escriptors com Rodríguez Méndez, Víctor Mora i Teixidor van compondre textos. D'altres buscaren escenaris, és a dir, bars o barris on podia anar La Pipironda. Era el cas, a més del meu i d'algú altre, d'Enrique Martínez, ja mort, que a la meua novella *Donde la ciudad cambia su nombre* és el corredor de pel. Ell els va dur al bar d'en Benjamín a les Cases Barates. I, a ell mateix, li va tocar de fer el paper de Torpedo a l'obra *La estratosfera*, perquè d'això, d'interpretar alguna vegada un paper en alguna de les representacions de La Pipironda, pràcticament ningú no es va salvar. Hi havia gent que només era actor, o actriu, com Isa Escartín, aquesta més que ningú, i José Manuel Siles, i altres a qui agradava d'actuar, com a en Bardalet, però d'altres van ser actors

Els pipirondos vam arribar a ser un bon feix. Així, de memòria, i encara que la memòria em falla, m'atreviria a donar-ne els noms que segueixen, amb el risc de deixar-me'n força al tinter. Que em perdonin aquells de qui m'oblidi; no ho faig amb mala intenció, bé que sé que oblidar és una ofensa. Però accepto el risc.

Els transcriuré tots en castellà perquè, en aquells temps ja llunyans, els noms propis, encara que hom fos català, s'escrivien en castellà: Àngel Carmona, Florencio Clavé, Isa Escartín, Emilio López Bardalet, Manuel Gausa, Montse Clavé, Enrique Carcavilla, José Manuel Siles, María Julia Díaz, Armonía Rodríguez, Víctor Mora, Francisco Candel, José María Rodríguez Méndez, Gil Novales, José Mas, Jorge Bayona, Jorge Teixidor, germans Lucchetti, Javier Fábregas, Antonio Joven, Francisco Miñana, Antonio Soler, Flores Lázaro, Guinovart, Enrique Martínez, Manuel Larray, Enriqueta Sevillano, Antonio Gutiérrez...

Sé que em deixo noms, perquè jo recordo físicament, plàsticament, persones que van anar amb La Pipironda, però, els noms, no els recordo i ni tan sols mai no els vaig saber bé. Fins i tot he esmentat gent que hi va estar vinculada de resquillada. Jo mateix no hi vaig fer res més que buscar-los escenaris pels meus barris i acompanyar la faràndula sempre que podia, una cosa així com ara de claca. Per això els contactes d'algunes d'aquestes persones amb La Pipironda van ser esporàdics, i d'altres espontanis, però la majoria van ser intensos, d'autèntic lliurament a la feina teatral en què estava posat el grup.

Cadascú hi va fer la seva aportació fos com fos i va posar el seu saber a la disposició del grup. Pintors com Florenci Clavé i Guinovart hi van fer decoracions. Escriptors com Rodríguez Méndez, Víctor Mora i Teixidor van compondre textos. D'altres buscaren escenaris, és a dir, bars o barris on podia anar La Pipironda. Era el cas, a més del meu i d'algú altre, d'Enrique Martínez, ja mort, que a la meua novella *Donde la ciudad cambia su nombre* és el corredor de pèl. Ell els va dur al bar d'en Benjamín a les Cases Barates. I, a ell mateix, li va tocar de fer el paper de Torpedo a l'obra *La estratosfera*, perquè d'això, d'interpretar alguna vegada un paper en alguna de les representacions de La Pipironda, pràcticament ningú no es va salvar. Hi havia gent que només era actor, o actriu, com Isa Escartín, aquesta més que ningú, i José Manuel Siles, i altres a qui agradava d'actuar, com a en Bardalet, però d'altres van ser actors

perquè en Carmona els ho va exigir. Els ho va exigir tot beneint-los. L'Àngel Carmona feia actors com Jesucrist feia pans i peixos al miracle dels ídem. A més a més, n'hi havia que ho feien molt bé, per exemple, Mas Godayol, Gausa, Armonia... Però altres anaven al paper com el bestiar a l'escorxadador. Jo mateix, al·lèrgic a la interpretació escènica, em vaig veure obligat a representar el paper d'«el Candel» a *La batalla del Verdún* d'en José María Rodríguez Méndez.

Sí. Aquesta obra, la va estrenar La Pipironda al teatre Candilejas en sessió única. Un dels personatges, que representava que llegia els meus llibres o sabia de mi com a cronista d'aquella mena de tipus i d'ambients, feia al·lusió al fet que jo em ficava en la vida d'aquests barris. L'Àngel Carmona, que dirigia l'obra, a més a més d'actuar-hi, va creure que seria una mena d'efecte teatral màgic la meua aparició a l'escena i representar-me a mi mateix com a passejant en aquells moments pel barri que l'escenari figurava. Ho vaig fer així, sense dir ni piu. Em feia molta vergonya, però hi vaig sortir. Quan el meu fill, que devia tenir uns quatre anys, em va veure aparèixer a l'escenari, va cridar a la seva mare: *Mira, el papá!* I després no parava de preguntar-me: *¿Por qué no hablaste o dijiste algo?* Presentada una altra vegada l'obra a la Sagrera, hi vaig fer igualment l'aparició muda. Si la van representar enlloc més, ja no hi vaig participar. Després d'aquestes dues actuacions, vaig penjar els hàbits d'actor mut i d'efectes especials.

ELS PIPIRONDOS

Haver estat pipirondo és com haver estat *felipe*, de la JOC, *psuquero*, *boy scout*... Et fa l'efecte d'haver pertangut a una gran i intensa família, també d'haver estat un juramentat i, com els maçons i els jueus, et sembla que si et tornes a trobar algú dels teus pel món us reconeixereu i us captindreu en pipirondo, això és: us ajudareu. Potser tot és nostàlgia, però què voleu.

A la família de La Pipironda, hi entraven uns i en sortien d'altres, encara que els que en sortien no ho feien mai definitivament. Això dels pipirondos, ens ho deïem entre nosaltres mateixos, però també ens ho deïen els altres.

L'actriu Isa Escartín, a propòsit d'aquesta abundant família i de la categoria humana dels seus elements, solia dir:

«A vegades, quan parlo d'algú i el pondero, de cop, sense voler, penso, per a mi, és clar: sí, però no és pipirondo, com si li faltés alguna cosa, un últim grau de bondat, de tendresa i de tota la resta...»

Isa Escartín va ser a Barcelona fa temps, actuant al palau de Pedralbes en un muntatge sobre l'Espanya pelegrina o de l'exili, concretament la que se'n va anar a Mèxic amb la derrota de la República. Jo feia qui sap quant que no la veia. Però en Xavier Fàbregas, que no se'n perdia cap pel que fa al teatre, va anar a la representació, la va veure, i m'ho va dir, i ho van saber altres, i Isa Escartín, potser sense esperar-s'ho, es va reunir amb diversos pipirondos i tornava a la seva cantarella que ser pipirondo és una cosa especial, com un segell, com una marca o una empremta.

«TEATRO POPULAR DE SALA Y ALCOBA»

El grup de teatre La Pipironda té la seva bibliografia. Se'n van publicar nombrosos articles en diaris i revistes. Jo n'hi vaig escriure força vegades. En vaig escriure i n'escric, perquè La Pipironda, menada per l'Àngel Carmona, no es mor mai. Fent servir el tòpic, reneix de les seves cendres com l'au fènix, en aquest cas de les cendres que l'Àngel Carmona duu sempre a coll sense deixar que s'apaguin. Ja en parlarem; no perdem el fil. En Xavier Fàbregas l'esmentava constantment a les seves anàlisis sobre el teatre a Catalunya.

Jo, els meus articles i reportatges sobre La Pipironda, els vaig recopilar i els vaig incloure en un volum titulat *La carne en el asador*. A més, en un llibre de «Primer Acto», editat per Taurus i dedicat a en José María Rodríguez Méndez, que duu el llarg títol de dues peces teatrals seves: *La tabernera y las tinajas*, *Los inocentes de La Moncloa*, hi ha abundants ressenyes de La Pipironda, dins les quals destaca una petita història del grup. S'hi diu que l'Àngel Carmona i en Florenci Clavé fundaren pel desembre de 1959 l'anomenat «Teatro Popular de Sala y Alcobá», a l'estil dels vells grups que al segle XIX organitzaven funcions teatrals en llocs privats entre la menestralia barcelonina. La primera representació tingué lloc a la taverna La Viña de la travesera de Gràcia. Era una representació espontània entre la clientela habitual de la casa, clientela que de cop i volta es

ELZ LIBRERIES

trobà ficada dins la representació. L'obra va ser *En la estratosfera*, de Pedro Salinas. Hi intervingueren Isa Escartín, Emili López Bardalet, Manuel Gausa, Montse Clavé, Enrique Carcavilla i Josep Siles. En papers secundaris, Carmona i Clavé mateixos. La representació fou un èxit, es repetí un parell de vegades més, i hi feren cap alguns intellectuals atrets per la curiositat.

Fins aquí la història en aquesta mínima *Pequeña historia de La Pipironda*. Jo vaig escriure sobre aquesta representació. I encara, tret d'aquest escrit que vaig engiponar en calent, vull afegir que hi anomeno l'obra *La estratosfera*, segurament equivocant-me; que «La estratosfera» és a l'obra un bar anomenat així i d'aquí que l'escenari se li adequés tant; que el mosso Torpedo de l'obra, el va fer el mosso de debò de l'establiment, i el venedor de números de la rifa, un venedor d'iguals o de cupons de debò. Entre el grapat d'amics d'en Carmona que vam assistir a la representació i els clients de la casa, no s'hi cabia, perquè la taverneta en qüestió era un cop de puny. Del carrer arribaven transeünts que hi passaven a fer el cafè o el conyac a la barra i es quedaven astorats seguint les incidències d'uns tipus que xerraven sense parar, i dos d'ells, els qui feien de Don Quijote i Sancho Panza, anaven vestits estrafolàriament, fins que es miraven el rellotge, veien que es feia tard, escuraven la consumició ràpidament i se n'anaven rabent sense saber ben bé què passava allà.

LA PIPIRONDA

¿Per què el grup va passar de dir-se Teatro Popular de Sala y Alcoba a anomenar-se La Pipironda?

La *Pequeña historia de La Pipironda* assenyala que el 1960 es comença a editar un full volant titulat «La Pipironda», nom d'un antic ball espanyol del segle XVIII, que redacten Carmona, Candel, Clavé, Rodríguez Méndez, Ramón Gil Novales, Víctor Mora, Mas, etc. El nom de «La Pipironda», per extensió, passa al grup teatral i al grup social en general. A partir d'aleshores, La Pipironda constituirà un grup coherent. Pel maig d'aquest mateix any, ja s'anuncia com La Pipironda quan es presenta al teatre Candilejas amb l'estrena de *l'Auto de la donosa tabernera o la tabernera y las tinajas* d'en Rodríguez Méndez.

Ampliant això que he dit, jo hi explicava que aquell 1960 ens reuníem en un bar del carrer de Casp, a Barcelona, en Xavier Fàbregas i jo un cop per setmana, per veure'ns i canviar impressions. L'Àngel Carmona hi va venir. Després hi van fer cap altres. Cada cop n'érem més i vam anar canviant de bars. I vam voler formar un grup dedicat a propagar la cultura pels barris suburbials, sobretot el teatre. Jo crec que allí es va acabar de consolidar el grup teatral d'en Carmona, aquest Teatro Popular de Sala y Alcoba. Projectàvem fer una publicació més o menys periòdica, i la vam fer. Buscant-hi un nom, vam trobar el de «La Pipironda». Se li va ocórrer a en Carmona. La «pipironda» era una dansa, explico jo, i ho explico així perquè m'ho devien haver explicat, que s'intercalava dins les representacions teatrals del Segle d'Or, una cosa així com la sarabanda, la xacona i d'altres. La gràcia i la canya d'aquest nom ens va seduir. I de seguida aquest nom va substituir l'altre i el va suplantar, em sembla que perquè l'altre era llarg i feixuc i aquest no.

EL FULL VOLANT «LA PIPIRONDA»

En general aquesta publicació constava d'un sol full. Tenia la particularitat de ser imprès en color verd. L'editàvem, a afectes de permisos legals, censura i d'altres galindaines, a redós —estil suplement— del periòdic local i de la cadena del Movimiento de Montcada, on vivia en Fàbregas. Quan el diari va començar a recelar davant allò que exposàvem i ens va negar el paraigua protector, ens vam acollir a la revista «Inquietud artística» de Vic. Però l'acolliment va ser breu, perquè només en vam publicar un número més. Hi perdiem diners —massa per a les nostres exhaurides butxaques— i ho vam deixar córrer.

En total en vam publicar nou o deu números. Dic nou o deu perquè jo em ventava de tenir-los tots i ara veig que me'n falta el número 4. Em penso que potser ens vam equivocar en la numeració, perquè repassant-los hi trobo: número 1, maig de 1960; número 2, juny de 1960; número 3, juliol de 1960; número 5, agost de 1960 (o sigui que, si va sortir el número 4, no sé de quin mes devia ser); número 6, octubre de 1960; número 7, desembre de 1960; número 8, febrer de 1961; número 9, maig de 1961. Finalment n'hi ha un sense numeració i de format més petit. Aquesta publica-

ció constava, dèiem, d'un sol full, menys el número de desembre i el darrer, que en van tenir dos, això és: un full, dues pàgines; dos fulls, quatre pàgines. Alguns números eren dedicats a un tema concret: el 8 a *Fuenteovejuna*, el 9 al teatre d'abans de la guerra civil, i l'últim, sense numerar, a la pau. Alguna il·lustració —una: la cara de Lope de Vega— apareguda en aquest full, es devia al dibuixant Florenci Clavé. També els dibuixos d'una auca molt graciosa que vam publicar amb el títol d'*Auca de La Pipironda* eren seus. En aquest full verd van publicar treballs: Angel Carmona, Florenci Clavé, José María Rodríguez Méndez, Xavier Fàbregas, Josep Mas Godayol, Ramón Gil Novales, Francisco Miñana, Víctor Mora, un servidor de vostès... Els rodolins de l'auca —potser sense els dibuixos d'en Clavé perdran una mica la gràcia— deien: «*Juntos en alegre ronda / componen La Pipironda. Un lenguaje popular / sale dispuesta a buscar. Y en el teatro ha encontrado / el medio más adecuado. No buscando adulaciones / ni fastuosos salones. Levanta jovial tablado / en ciudad y en descampado. En tabernas y arrabales / y hasta en centros parroquiales. Como es algo atrevidita / publica su verde hojita. Que no sin grandes sudores / costean sus redactores. Su situación monetaria / es, por desgracia, precaria. Por ello, con corrección, / te pide una aportación. Si algo cotizas al mes / tu acción meritoria es. Y ayudas con tu bondad / al bien de la sociedad.*» Com que la «bondat» no ens va correspondre, s'acabà el fullet verd.

REPERTORI DE LA PIPIRONDA

Bé. L'obra *En la estratosfera*, o *La estratosfera*, de Pedro Salinas, es va representar, a més de al bar o a la taverna La Viña de la travessera de Gràcia, en d'altres llocs, igualment bars o tavernes, de les Corts i de Can Tunis, avui Zona Franca. Això entre 1959-1960. Segueixo la pauta de la «petita història».

De tota manera, jo tinc reportat, en una cosa així com una crònica de fe de vida, que la segona representació d'aquesta *La estratosfera* de Salinas, però també ja de l'Angel Carmona, va ser a la barriada del Somorrostro, barri de barraques i gitanos avui desaparegut, no en una tasca, aquest cop, sinó en una mena de centre religiós que regien dos frares de llarga barba.

Aquell centre servia als frares d'escola per a la població infantil de la barriada, per a dir-hi missa els diumenges en un altaret improvisat, per a ensenyar-hi catecisme i per a vetllades d'esbargiment els diumenges a la tarda.

Vam agafar un taxi a correus per anar-hi, perquè era de nit, ja tard, i no en sabia bé el camí. El taxi ens va deixar en un carreró ple de tolls i de fang, amb barraques per tots costats i un guirigall diumenger. Vam preguntar on era «allò del teatre» i un mocós ens hi va portar. Li vam donar una pesseta i va sortir renillant de goig.

Davant el local dels frares hi havia un rebombori sensacional. Tothom hi volia entrar, però a més hi volien entrar alhora. El local era atapeït. Per això no hi deixaven passar ningú més, si no era amb comptagotes. Molts eren de peu dret. Hi havia molt gitano.

La representació va agradar extraordinàriament. Un temia que aquella gent primitiva i senzilla no arribaria a entendre allò que li presentaven, que es creguessin que allò eren rucades i ho esbronquessin. Però no. Tenien tanta educació, o més, com el millor públic educat de qualsevol teatre elegant. Hi va haver, això sí, els comentaris en veu alta d'ells amb ells a l'entorn de les incidències de l'obra, les rialles davant les disfresses i les barbes, allò de plorar quan toca riure i riure quan toca plorar, encara que també és fàcil que ells tinguessin una altra dimensió de la vida i una altra perspectiva dels sentiments tan raonables com les nostres.

La Pipironda va tornar a actuar al Somorrostro, aquesta vegada amb l'obra *Navidad*, de Gregorio Martínez Sierra. Igual que a *La estratosfera*, també hi actuava Isa Escartín. La recordaven encantats de l'altra vegada. Va arribar a entusiasmar tant aquells barraquistes que, en acabar la representació i anar-nos-en, els gitanos van fer una mena de pasadís humà als carrers enfangats d'aquell barri tremebund, i l'Isa hi va haver de desfilar pel mig, entre aplaudiments i visques. Deus haver tingut molts aplaudiments, Isa, en la teva carrera teatral, però com aquells, Isa, com aquells...

Hem quedat que La Pipironda va representar *La estratosfera*, de Pedro Salinas, i *Navidad*, de Gregorio Martínez Sierra. Entre el que en recordo i el que he anat trobant repassant papers, hi afegeixo aquests títols: *El mestre de minyons* de Feliu i Codina; *Auto de la donosa tabernera o la tabernera y las tinajas* de Rodríguez Méndez, ja esmentat; *Fuenteovejuna* de Lope de Vega, però en una versió original composta d'un pròleg d'en Rodríguez Méndez, diverses escenes

culminants de l'obra de Lope, alguns poemes de Quevedo, Alberti, García Lorca, Pérez de Ayala, etc., i cançons populars; un espectacle de tipus didàctic sobre la qüestió laboral, compost d'escenes de Rodríguez Méndez, Jordi Bayona, Víctor Mora, Florenci Clavé i crec que algú més; entremesos com *El hospital de los podridos* i *El viejo celoso* de Cervantes; *Fedra* d'Unamuno, autor el nom del qual, en la representació de l'obra que es va fer a Vic, no es va poder escriure. Censura no ho va consentir, només en van permetre les inicials, M. de U.; *La batalla del Verdún* de Rodríguez Méndez, també esmentat; *La cueva de Salamanca* de Cervantes; *El ghetto, o la irresistible ascensión de Manuel Contreras* de Rodríguez Méndez...

Aquests són els títols que esmenta la *Pequeña historia de la Pipironda*, amb una cronologia de dates, llocs d'estrena i avatars que La Pipironda, com tot cos social, va tenir.

Jo he repassat *Mis estrenos con La Pipironda*, per J.M.R. M. (José María Rodríguez Méndez), en aquest mateix llibre que «Primer Acto» va dedicar a l'autor i que hem anat mencionant, i poc més podem afegir de les obres que hem dit que li van estrenar. Cita el nom del seu *sketch* a l'espectacle didàctic laboral *Historia de forzados*, amb un argument que veig que correspon a un conte meu titulat «Solidaridad», que pertany al meu llibre *Los hombres de la mala uva*, i també especifica que el *sketch* d'en Víctor Mora s'anomenava «La oficina siniestra». També explica en Rodríguez Méndez que quan es va representar per primera vegada l'*Auto de la donosa tabernera* al Candilejas, pel maig de 1960, s'estrenà també una altra peça teatral seva, *El milagro del pan y de los peces*. Però així com *La tabernera* va ser presentada i representada per La Pipironda, *El milagro*, sembla que el van escenificar uns altres. I en Rodríguez Méndez assenyala respecte a aquestes dues estrenes, i pel que fa a la primera obra, *La tabernera y las tinajas*, que el públic, un públic refinat, va riure, s'interessà per l'obra i va aplaudir. Però no hi va haver cap gran entusiasme. Això no obstant, es va rendir davant *El milagro del pan y de los peces*, que va ser el plat fort del programa. L'*Auto de la donosa tabernera o la tabernera y las tinajas*, diu en Rodríguez Méndez que La Pipironda possiblement el va representar més de cent vegades, i aquest públic proletari al qual s'adreçava La Pipironda sí que se li rendia divertidament.

En aquesta ressenya, en José María Rodríguez Méndez, un dels nostres millors dramaturgs en llengua castellana,

deixeu-m'ho dir, assenyalava que li agradava aquest públic senzill, obrer i suburbial, que copsava les intencions millor que nosaltres mateixos, els qui els fèiem aquell teatre. Se'n desprèn que l'atreia molt més que no el públic cultivat i intel·lectual. En Rodríguez Méndez, que es va cremar amb i per La Pipironda, el qual La Pipironda va exprémer com a autor, i que potser hauria fet més carrera gloriosa i de societat prestant-se a d'altres companyies teatrals i a d'altres públics, hi diu que es tornaria a cremar, si fos possible, en una empresa semblant a la que llavors va dur a terme La Pipironda i per un públic igual.

Repassant els meus escrits sobre La Pipironda, buscant-hi els títols que va representar, per si en quedava cap al tinter, trobo la pista que *La oficina siniestra* devia ser d'en Florenci Clavé i no d'en Víctor Mora, i que en Víctor Mora va escriure dos *sketches* amb uns títols que no recordo, l'un sobre un camp de concentració nazi i l'altre sobre l'emigració a Alemanya. De cara a això que expliquem, tant li fa. Trobo, a més, un altre títol per a tancar aquesta llista: *Un féretro para Arturo* de Jordi Teixidor, una de les peces que més m'han fet riure a la vida.

PETITA —O GRAN— HISTÒRIA DE LA PIPIRONDA

Diu en Rodríguez Méndez, en parlar de les seves estrenes pipirondes, que des del principi fins a la fi estigué amb La Pipironda. I que foren sis anys, exactament des de finals de 1959 fins a 1965. Fins i tot, al final del seu treball diu: La Pipironda ja ha desaparegut.

A la *Pequeña historia de La Pipironda*, inclosa al llibre pauta de «Primer Acto» que citem, la cronologia pipirondística va des de 1959 fins a 1967. Cert que d'aquest any 1967 només hi ha escrit això: «*En el momento de redactar estas líneas, La Pipironda había prácticamente desaparecido.*» El llibre en qüestió duu el peu d'impremta de l'any 1968.

Repassem succintament, tot i que aquesta «petita història» ja és ben succinta, la cronologia.

Del 1959, allò que ja hem dit de la creació del Teatro Popular de Sala y Alcoba per l'Àngel Carmona i en Florenci Clavé i l'estrena d'*En la estratosfera* a la taverna La Viña de la travessera de Gràcia.

1960: Allò de la representació de *En la estratosfera* en diversos bars i tavernes de Gràcia, les Corts i Can Tunis. Incorporació de les obres *Navidad* i *El mestre de minyons*. Edició del full volant de «La Pipironda». El nom de La Pipironda s'estén al grup teatral. L'estrena al Candilejas de l'*Auto de la donosa taberna o la tabernera y las tinajas*.

1961: Continuen les representacions en establiments de begudes i s'experimenta una taverna —la taverna de la senyora Maria— al barri vell barceloní, amb gran aflluència d'esnobs. Pel maig s'estrena a Mataró, al pati del col·legi de Sant Joan Baptista de Lasalle, l'adaptació de *Fuenteovejuna*. Pel juliol, La Pipironda, patrocinada pel Servicio Universitario de Trabajo, fa una *tournee* per Vitòria, Baracaldo, Mieres, Oviedo, etc. En arribar l'hivern representa *Fuenteovejuna* en llocs —torna el qualificatiu— esnobs: estudis de pintors, col·legis majors... Es contrasten els ambients i el seu ressò. La Pipironda s'installa en un estudi del carrer de la Diputació, a Barcelona.

1962: Continuen les representacions de *Fuenteovejuna* i de l'*Auto de la donosa tabernera*. Al centre social de La Pipironda s'organitzen lectures, cursets, conferències i experimentacions vàries. S'hi fan sessions de cinema a base de pel·lícules d'Eisenstein. S'estableix el pagament d'una quota per a subvencionar les despeses de les representacions, que sempre són gratuïtes. Horta, Can Tunis, el Somorrostro, Nostra Senyora del Port, Terrassa i Sabadell són els llocs més sovintejats, a través de cooperatives obreres, centres socials i cercles recreatius.

1963: S'amplia l'itinerari del recorregut a les barriades de la Trinitat, la Florida de l'Hospitalet, etc. Surten en alguns barris altres grups teatrals. La Pipironda crea l'espectacle a base de *sketches* de tipus didàctic, sobre la qüestió laboral, que ja hem alludit. El grup popular de l'Escola d'Art Dramàtic Adrià Gual comença a seguir l'estil de La Pipironda i compon els seus primers espectacles didàctics, i actua també a les mateixes barriades. S'incorporen al repertori els entremesos de Cervantes que ja he esmentat. Es fan representacions a l'Ateneu de Barcelona. Amb *Fedra* de M. de U., participen en un festival de Teatre Nou celebrat a Vic. Es representen *Fedra* i l'*Auto de la donsa tabernera* a la Facultat de Medicina de Barcelona i a la de Dret.

1964: La Pipironda actua davant un miler d'obriers a la barriada de les Arenes, a Terrassa. Un grup nascut a redós de La Pipironda, El Camaleó, s'hi fusiona. El nou grup hi

aporta la col·laboració dels germans Lucchetti, els germans Teixidor, Elpidia Oliver i d'altres.

1965: La Pipironda, fusionada amb El Camaleó, celebra el Vè aniversari de la fundació amb l'estrena del sainet suburbial *La batalla del Verdún*, aquell en què jo sortia. La Pipironda assoleix el seu punt culminant. Continuen les representacions de *Fuenteovejuna* i de *L'Auto de la donosa tabernera*, així com els *sketches* didàctico-laborals. Fracassa un projecte de federació i de comunitat itinerant entre La Pipironda, l'Escola d'Art Dramàtic Adrià Gual, el grup Gil Vicente i Els Joglars. Les desavinences provenen de criteris estètics i lingüístics contraposats. El Camaleó encara farà amb La Pipironda un espectacle compost d'una obra satírica d'en Jordi Teixidor —suposo que era *Un féretro para Arturo*— i *La cueva de Salamanca*.

1966: Es produeix una crisi molt greu. La Pipironda, abandonada a les seves forces per la resta de grups, és ara escindida per la deserció dels components d'El Camaleó, que organitzen el seu propi espectacle. D'altra banda, una sèrie de contratemps de tota mena, des dels conflictes administratius fins a la penúria econòmica, destrueixen La Pipironda. L'Àngel Carmona es queda sol. Pel desembre d'aquell any, fa allò que la «petita història» anomena la darrera sortida. Estrena al Nia-Nesto de la barriada de Magòria, a Barcelona, l'obra *El ghetto, o la irresistible ascensió de Manuel Contreras*. A desgrat de l'èxit d'aquesta representació, en què intervenen el matrimoni Carmona, l'autor de l'obra, o sigui en Rodríguez Méndez, i quatre actors més, La Pipironda no sobreviu.

1967: La Pipironda desapareix.

«PIPIRONDA 82»

Si en Rodríguez Méndez fa l'acta de defunció de La Pipironda l'any 1966, i la «petita història» l'estén el 1967, jo, i per les mateixes dates d'aquelles dues publicacions, escrivia que, encara que en aquell moment no tenia notícies recents de les activitats del grup teatral La Pipironda, suposava que si havia arribat el moment que la Pipironda era l'Àngel Carmona, i l'Àngel Carmona subsistia, a La Pipironda, li devia passar això mateix. Jo, encara que ateu, agnòstic i escèptic, sempre he estat un home de fe.

Efectivament, repassant ara els meus dietaris, buscant dades per a un llibre que ara escric, he trobat això que ara ve. Tradueixo:

«El divendres, 4 de juliol de 1980, al vespre, l'Àngel Carmona, al cafè Central del carrer de Girona, representà el seu *Rey Lear*, amb al·lusions al Tío Serralto de la meua novella *Donde la ciudad cambia su nombre* i amb alguns altres detalls de diversos relats meus. Als entreactes, i amb un volum de la meua Obra Completa, una de les actrius llegia un fragment d'aquest capítol del Tío Serralto i enfilava la representació. En Carmona anava com transfigurat. Els actors eren deliciosos. La Carme Calvet, dona d'en Cercós, ballarina de ballet, interpretava una de les filles del rei Lear. En Carmona li acabava de donar el paper, perquè a la que el feia abans no sé què li havia passat. Ella duia el paper a la mà i el llegia, tot molt shakespearità. Un dels actors era mosso d'una benzinera i es menjava les paraules. Un vell, de vegades, no se sabia el paper. I tanmateix tot estava molt bé. I, a la gent, ens agradava. I aplaudíem.»

D'aquesta manera, amb gent que continua essent-li fidel, embarcant-hi sempre qui sigui, actuant en bars, escoles, instituts, aules de cultura, centres socials, beneint i fent actors màgicament i per la gràcia de Déu, com els còmics del *Somni d'una nit de Sant Joan*, on el teatre és només paraula i figuració, l'Àngel Carmona ha representat l'esmentat *Rey Lear* i l'*Otelo*, en una versió molt seva, a més de la de Shakespeare, *Lisístrata* d'Aristòfanes, un Aristòfanes filtrat a través d'en Carmona, i, últimament, *Amor de don Perlíplín con Belisa en su jardín* de García Lorca, en què la Belisa és una negra, o mulata.

A l'estiu de 1983, al bar El Jardinet, de Vic, l'Àngel Carmona presentà un altre dels seus espectacles teatrals. Com que jo vaig croniquejar la representació, en guardo fe escrita. El va muntar, així ho deien els programes que ell mateix va fabricar, «a l'entorn de la cultura nacional i popular catalana». Volia desplegar, i el va desplegar, un «col·loqui vigatà-barceloní». A mi, m'hi va embarcar de moderador. I abans d'aquest col·loqui van representar un breu ventall teatral firmat per «Pipironda 82». El meu instint que amb en Carmona convivia La Pipironda, transformada, renovada o com fos, no m'havia enganyat. En el col·loqui d'aquella vetllada, i perquè ho va dir l'Àngel Carmona, vaig saber una

cosa de què, al seu temps i amb la meva distracció proverbial, no m'havia adonat: que La Pipironda era una cèl·lula del PSUC. Apa! La veritat és que una mica esquerranosos sempre m'ho van semblar. D'aquí que els pipirondos semblés sin *psuqueros*, a més de *felipes*, jocistes i *boy scouts*...

Aquella nit del bar El Jardinet, de Vic, sota l'enunciat de «Varieté federal», i amb la Rosa M. Mateu de presentadora, es van escenificar diverses coses. Primer, el monòleg *El prestidigitador* de Santiago Rusiñol, interpretat per Lluís Moron. Després, Josep Cercós interpretà al piano *Pizzicato* de Delibes, i Pilar Romano va ballar. El va seguir el melodrama britànic d'Oscar Wilde *Tragèdia florentina*, en què actuaren Jordi Cirujeda, Alícia Castillo i l'Àngel Carmona mateix, que també dirigia. Dins les seves actualitzacions iròniques va sortir el nom del mestre Pedrolo, en adaptar-li molt àgilment el títol *Es vessa una sang fàcil* dins el diàleg de l'obra. Josep Cercós va tocar les seves composicions *Marxa de majorettes*, *Havaneres* i *Corranda a un il·lusionista*; molt boniques. Josep Fernández, Santi Maldonado, Alícia Castillo i en Carmona representaren *Bollo Mantecada* de Lope de Rueda, peça que dirigia, a més d'actuar-hi, Santi Maldonado; van estar magnífics. Finalment, Carme Calvet, divina, com sempre, va dansar *El cigne* de Saint-Saëns, amb Josep Cercós altre cop al piano. Harmonia Carmona, filla de l'Àngel Carmona, n'havia estat la regidora, o el regidor d'escena, que aquests oficis no sé si tenen femení.

Als temps heroics de La Pipironda, quan érem a la subversió i les seves actuacions eren una tasca revolucionària, cultural, didàctica, sensibilitzadora de cara als barris, als obrers, al poble senzill i ras, jo mirava sempre l'Àngel Carmona com una bèstia teatral que només respirava teatre i que no feia la mutació cap a d'altres oxígens. Me'l mirava i pensava: Quan vingui aquesta revolució desitjada —la revolució que ja no arribarà mai—, aquest fer la volta a la truita que després tampoc no s'ha fet, i s'implanti l'autèntica societat socialista que amb tanta fallera somiem, a en Carmona, li haurem de dir: pren aquesta vareta màgica i no facis res més que teatre; nosaltres, l'estat socialista, a canvi, et mantindrem. Si jo tingués diners, ai!, em transformaria en mecenes i li diria això mateix: fes teatre, només teatre, com vulguis i Déu et doni a entendre; no facis res més...

Déu et beneeixi, Àngel Carmona!

RESUMEN

Los «pipirondos» llegamos a ser un grupo bastante numeroso. Actuábamos en los bares de algunos barrios. Nadie se libró de hacer de actor; yo hice el papel de El Candel en *La batalla del Verdún*, de José M. Rodríguez Méndez. La Pipironda, de la mano de Angel Carmona, no muere nunca. Empezó en 1959, con la fundación del Teatro Popular de Sala y Alcoba, por parte de Angel Carmona y Florenci Clavé, y las reuniones que un grupo de amigos celebrábamos en diferentes bares de Barcelona una vez a la semana. También empezó a publicarse una hoja impresa con el nombre de «La Pipironda». En una primera etapa el repertorio del grupo constaba de *La Estratosfera*, de Pedro Salinas, *Navidad*, de Gregorio Martínez Sierra, *El mestre de minyons*, de Feliu i Codina y el *Auto de la donosa tabernera*, de José M. Rodríguez Méndez; esta última obra se representó más de cien veces. El momento de mayor actividad del grupo va de 1959 a 1967. En 1961 realizan una *tournee* por Vitoria, Baracaldo, Mieres, Oviedo, etc. Angel Carmona continúa solo y en 1980 reemprende la activitat con un *Rey Lear* en el Cafè Central de la calle Girona. Seguidamente vinieron *Lisístrata* y *Amor de Don Perlimplín con Belisa en su jardín*. Si tuviera dinero me transformaría en mecenas y le diría a Angel Carmona: dedícate al teatro, sólo al teatro, de la forma que quieras, no hagas nada más.

RÉSUMÉ

La troupe des «pipirondos» a été assez nombreuse. Nous avons joué dans des bars de quelques quartiers. Personne ne s'est échappé de jouer un rôle; j'ai joué le personnage d'El Candel à *La batalla del Verdún* de José M. Rodríguez Méndez. La Pipironda, guidée par Angel Carmona, ne meurt jamais. Son début date de 1959 avec la création du Teatro Popular de Sala y Alcoba, par Angel Carmona et Florenci Clavé, et les réunions qu'un groupe d'amis tenions dans différents bars de Barcelone toutes les semaines. On a aussi commencé à publier une feuille imprimée nommée «La Pipironda». Dans une première étape le répertoire du groupe se composait de *La estratosfera* de Pedro Salinas, *Navidad* de Gregorio Martínez Sierra, *El mestre de minyons* de Feliu

i Codina et l'*Auto de la donosa tabernera* de José M. Rodríguez Méndez; cette dernière pièce a été jouée plus de cent fois. La période la plus active du groupe est de 1959 à 1967. En 1961 on part en tournée à Vitoria, Baracaldo, Mieres, Oviedo, etc. Angel Carmona est toujours seul et en 1980 reprend l'activité avec un *Roi Lear* au Cafè Central de la rue Girona. Après, on a joué *Lisistrata* et *Amor de Don Perlimplín con Belisa en su jardín*. Si j'avais de l'argent je deviendrais un mécène et je dirais à Angel Carmona: fais du théâtre, seulement du théâtre, comme tu veux, ne fais rien d'autre.

SUMMARY

The «pipirondos» group has been quite great in number. We used to perform at the bars of some districts. Nobody has ever got away from playing a part; I have played the part of El Candel in *La batalla del Verdún* by José M. Rodríguez Méndez. La Pipironda, under the direction of Angel Carmona, never dies. Its beginning goes back to 1957 with the creation of the Teatro Popular de Sala y Alcoba, by Angel Carmona and Florenci Clavé, and the meetings which some friends used to hold at various bars in Barcelona once a week. A printed sheet called «La Pipironda» began also to be published. In its first phase the group's repertory consisted of *La estratosfera* by Pedro Salinas, *Navidad* by Gregorio Martínez Sierra, *El mestre de minyons* by Felii i Codina and the *Auto de la donosa tabernera* by José M. Rodríguez Méndez; this last play has been performed more than a thousand times. From 1959 till 1967 the group is in its fullest swing. In 1961 they go on tour to Vitoria, Baracaldo, Mieres, Oviedo, etc. Angel Carmona is still alone and in 1980 he takes up again the theatre with a *King Lear* at the Cafè Central in Girona street. Afterwards there have followed *Lisistrata* and *Amor de Don Perlimplín con Belisa en su jardín*. If I had money I would become a Maecenas and would say to Angel Carmona: take up the theatre, only the theatre, as you like, don't do anything else.